

Lama on nostanut välineelliset arvot perimmäisiksi tarkoituksiksi ja tehnyt pääoman arvonlisäyksestä ylimmän arvon, jolle hyvä elämä, sivistys ja luonto on alistettu. Ihmiset ovat saaneet havaita olevansa turhia loisia hyvin toimivassa taloudessa ja heidät on karsittu pois. Olemme eläneet lyhyessä ajassa läpi paradigman muutoksen ja siirtyneet historiassa edistyvästä ihmiskunnasta tai kansallisvaltiosta markkinavoimiin ajatamina luonnonlakeina. Markkinavoimat ovat kuin kultainen vasikka, jonka vielä toivotaan elättävän, kunhan ensin uhraamme niille kaiken, mitä ne vaativat — mukaanlukien kansallisen sivistysvaltioprojektin. Nykyään kuulostaa hullulta puolustaa minkään sellaisen olemassaoloa, joka ei suoranaisesti edistä vientiä.

Kuitenkin myös vientiretoriikka on peräisin kansallisen kilpailukyvn ajoilta, vaikka suuryhtiöiden voitot eivät enää kotiudukaan Suomeen eivätkä tuota investointeja, veroja, työpaikkoja, niin kuin uskotaan. Kansallisvaltio tahdotaan riisua markkinoille vahingollisena ja sankariyrittäjää liiaksi holhoavana ja pakottaa yksilöt nuorallantanssiin ilman turva verkkoa. Kuitenkin samaan aikaan vaaditaan uhrauksia yhteiselle hyvälle, jota entisessä mielessä ei tunnusteta olevan olemassa. Tämä osoittaa arvojen ja puhemaailmojen sekaannuksen samoin kuin sellaisen tutkimuksen tarpeellisuuden, joka ei ole välittömästi hyötysidonnaista.

Lama on merkinnyt juuri ajattelun vaatiman rauhan ja vapaan tilan tyypistämistä aivan kuin pelättäisiin, että kriittinen ajattelu pajastaisi todellisuudessa kauheita vääryyksiä. Pelokas lapsi luulottelee elävänsä oikeudenmukaisessa maailmassa, jossa hyvät vanhemmat antavat kaikille ansionsa mukaan. Se ei tahdo havaita, että hyviä vanhempia, yhteisedusta huolehtivia markkinavoimia, ei ehkä ole olemassakaan, että lapsi kenties on hylätty oman onnensa nojaan ja voi ajaa etuaan vain yhdessä saman kohtalon kokeneiden kanssa eikä lepyttämällä imaginaarisia jumaluuksiaan.

Psykoanalyttinen tutkimusote lähtee siitä, että välttämättömyydet paljastuvat usein itse tahdotuiksi. Niin ehkä myös yhden vaihtoehdon talouspolitiikka. Liian monimutkaiseksi muutunutta maailmaa tahdotaan paeta helpommin hahmotettavaan menneisyyteen. Moderniteettishokkiin reagoidaan turvautumalla vanhoihin selvitysmiskeinoihin. Kasvaneesta keskinäisestä riippuvuudesta pyritään yksin pärjäävien sankareiden yhteiskuntaan, jossa hävijät putoavat eikä heitä liiemmin hoivailla. Putoaminen yksilöidään joidenkin oma-kohtaiseksi heikkoudenosoitukseksi huolimatta siitä, että esimerkiksi työttömyys tulee ennemmin tai myöhemmin jokaisen kohdalle.

Tietotulvasta ja jatkuvan uudistumisen tarpeesta paetaan sulkeutumalla tiedolta. Kirjastojen hankintamäärärahat on juhlapuheista huolimatta paikoin nolattu, vaikka valtionosuus kattaisi kirjastomenoista

suurimman osan. Tieteelliset keskuskirjastot eivät pysty täyttämään tehtäväänsä vaan muuttuvat tiedon- arkeologisiksi museoiksi keskellä pimeää aikaa.

Helsingin yliopiston kirjaston asia olisi autettu viidellä miljoonalla, mutta säästötavoitteista pidetään itsepäisesti kiinni: kaikkien täytyy kärsiä, jotta epäjumalat leppyisivät. Kuitenkin viisi miljoonaa on pikkuraha verrattuna pankkituen kuuteenkymmeneen miljardiin tai edes niihin satoihin miljooniin, joita on kylvetty vaikka kannattamattomiksi tiedettyihin matkailuyrityksiin parin työpaikan toivossa.

Oikeat työpaikat liittyvät luonnon muokkaukseen eivätkä symboleilla leikkimiseen. Jälkiteollisesta yhteiskunnasta haikaillaan siis esiteolliseen. Kun uudet selvitymistaidot ovat pettäneet, turvataan vanhoihin: mies on se, joka ottaa armottomalta luonnolta osansa. Sankarille ei sovi liiallinen pehmoilu eikä itsetutkiskelu vaan toiminta, jonka päämääriä ei tarvitse pohtia. On myös vaadittu, että uusia oivalluksia tuottavat

ammattiryhmät lakaisivat loisimasta apurahoilla ja menisivät kunnialliseen työhön. Kasvottomien markkinoiden kimpuun ei voi käydä. Helpompi on viedä elämisen edellytykset liian pitkälle erikoistuneilta ammattiryhmiltä, jotka edustavat modernin yhteiskunnan pelottavaa käsittämättömyyttä ja läpinäkymättömyyttä. En ymmärrä naapurini työstä mitään, mihin

sellaisiakin ihmisiä oikein tarvitaan, leikataan pois vain.

Apuraha jo sinänsä herättää mielikuvan palkkatyöstä vapautetusta puuhastelusta ja almuista. Todellisuudessa apurahan saaja uhrautuu työskentelemään minimipalkkaa pienemmällä korvauksella työssä, joka vaatii myös kaiken vapaa-ajan eikä vielä sittenkään anna rauhallista omaatuntoa. Työssä, jossa panoksena on koko elämä toisin kuin vierasmääräytyneessä työssä, jossa oman elämän voi siirtää vapaa-aikaan eikä tulosten arvostelu murskaa minuutta. Apurahan saaja ei saa eläkettä eikä ansiosidonnaista sairauslomaa tai vanhempainlomaa.

Apurahojen verottaminen pelkästä kateudesta tai niitä myöntävien yleishyödyllisten säätiöiden verottaminen siksi, että verotuksen tulisi valtionvarainministeriön mielestä olla matemaattisen eleganttia ja vailla kiusallisia rönsyjä, merkitsee leikkaamista paikasta, jossa minimipanoistusta pienemmällä panostuksella saavutetaan maksimaalisia tuloksia. Yhtä hyvin kansakunta voisi ampua aivonsa tohjoksi kuin lopettaa sen tiedonprosessorin ja merkitystuotannon, jota apurahojen turvin harjoitetaan. Suomi menettäisi otteensa maailmasta ja mediat uutisaiheensa. Valtakunta siirtyisi tyhjäkäynnille, jossa ainoana tiedon lähteenä olisi toimittajien piirittämä **Esko Ahon** puhuva pää.

Julistetaan sellun ja metallin evankeliumia ja tuomitaan muu lievimmillään akkojen puuhasteluksi, pahimmillaan akkojen loisimiseksi elättävän vientiteollisuusperheenisän kustannuksella. Bulkkitarvareita jokainen

AJATTELUTILAN SÄILYTTÄMISESTÄ

Juha Siltala

voi tuottaa periaatteessa samalla tavalla, siinä ei ainutkertaista neroutta tarvita. Kannattaako pienessä ja kaukaisessa maassa kilpailla suurten sarjojen massatuotannossa vai pitäisikö panostaa kustomoituun merkitystuotantoon? Mutta kustomoitu tuotanto edellyttäisi eläytymistä asiakkaan maailmaan ja maailmankuvaan, mikä ei onnistu, jos ollaan vieraannuttu omistakin tarpeista ja tunteista eikä niille anneta mitään arvoa ylhäältä tulevien tulosmittojen rinnalla.

Kansallisen kulttuurin toimintaedellytysten kaventaminen on verrattavissa aistien sokaisemiseen muuttuvassa maailmassa. Snellmanilainen sivistysvaltioprojekti näki Suomen pelastuksen siinä, että kaikkia ihmiskunnan kulttuurin merkityksiä kyettiin ilmaisemaan äidinkielellä ja niitä rikastamaan omilla vivahdeilla. Suomalaiset tulisivat omassa ominaislaadussaan ymmärretyiksi. Suomalaisuusprojekti ei merkinnyt sulkeutumista eurooppalaisilta vaikutteilta vaan päinvastoin niiden ottamista omaksi. Se takasi Suomen aseman maailmassa paremmin kuin juridiikka tai asevoimat. **Snellmanin** mielestä Suomella oli toivoa, jos suomen kieli säilyisi kulttuurikielenä lähimmät kaksisataa vuotta. Niin ei ehkä käy, sillä nyt ollaan ilmeisesti luopumassa uskosta, että suomalaisilla olisi nimenomaan suomalaisina jotakin annettavaa, jopa myytävää maailmalle.

Snellmanilaisen kansanvalistusprojektin läpiajamisella parissa sukupolvessa oli hintansa. Rahvaan todellinen minä leimattiin alempiarvoiseksi viettiluonoksi, jota ei saanut paljastaa, jos mieli saavuttaa kulttuurisen kompetenssin. Täytyi puhua siveellisen kokonaisuuden edustajana eikä omista tarpeistaan käsin. Paradoksaalisesti kansa menetti kosketuksen itseensä saadessaan itseilmaisunsa välineeksi maailman ilmaisuvoimaisimman kirjakielen. Sitä puhuttiin virallisissa yhteyksissä ylhäältä alaspäin, sen puhuminen merkitsi sitoutumista ikään kuin korkeampaan ihmisyyteen ja erottumista flegmaattisesta talonpoikaisuudesta. Siitä ehkä johtuu suomalaisten kaksijakoinen suhde koulutukseen ja kulttuuriin: yhtäältä niitä on yliarvostettu, toisaalta ne on nähty keinotekoisena herrasteluna. Tämä selittää osaltaan, miksi suomalaisten täysin ymmärrettävä herraviha suuntautuu helpommin köyhiin apurahataiteilijoihin kuin rikkaisiin keinottelijoihin, vaikka keinottelejatkin manipuloivat symboleita eivätkä tee känsäkouraista työtä. (Olisi ollut ehkä kaikille parempi, jos kasinosankarit olisivat kirjoittaneet runokirjoja valtion rahoituksella sen sijaan että toteuttivat itseään reaali maailmassa tunnetuin seurauksin.) Kun markkinatalouden vihastuneita jumalia koetetaan nyt lepytellä uhraamalla turha ylellisyys, joutuu kulttuuri kuin itsestään uhrialtarille: sehän on narsistista herrastelua ja oikean työn vastakohta.

On vastenmielistä argumentoida markkinavaatimukseen vedoten, mutta se on ajan henki. Joten: markkinat eivät sinänsä vaadi persoonallisuuden köyhdyttämistä. Päinvastoin viimeisinä saneerataan ulos ne, jotka keksivät myydä sellaista mitä muut eivät ole vielä keksineet. Yksilöityneet työurat edellyttävät fantasiaa ja eläytymiskykyä eikä työpäivän pidennyksiä ja raadantaa vierasmääräytyneessä tahdissa. Sen sijaan, että taiteilijat pantaisiin tehdastyöhön voitaisiin tehdastyössä sallia enemmän taiteellista vapautta. Suomalaisen perusmyytin mukainen käsitys työstä on kuitenkin se, että työ ja vastuullinen aikuisuus on yhtä kuin huo-

lettoman lapsuuden loppu. Elämä on ikävää raadantaa vieraan palveluksessa vain rahan vuoksi. Joka ei raada vierasmääräytyneessä työssä, ei ole vastuullinen aikuinen vaan loisiva lapsi, jonka lapsuus täytyy väkisin lopettaa. Voi kuitenkin kysyä, onko itserankaisuksi mielletty työ ja mielikuvituksen julistaminen pannaan paras vastaus kriisiin.

Tasa-arvo tietysti toteutuisi, jos kaikki toistaisivat pakkoliikkeitä eivätkä tarkastelisi todellisuutta ulkopuolelta. Mutta haluaako elinkeinoelämäkään rutiineihin kouristuksenomaisesti turvautuvia mekaanisia suorittajia, eikä se yhä enemmän toivo kopioijien tilalle innovatiivista ja joustavaa työvoimaa? Kokiessaan kansallisen olemassaolonsa uhatuksi Suomi riistää itseltään juuri sen omaperäisen merkitystuotannon, jota tarvittaisiin moderniin tilanteeseen sopeutumiseen.

Suomea ei pelasta sivistysvaltioprojektista luopuminen vaan sen vieminen loppuun niin, että kansan luova hulluus pääsisi myös työssä oikeuksiinsa ja ilmenemään yhteisellä kielellä. Silloin kulttuuri ei ole enää snobistinen lyömäase, jolla itsetunto otetaan pois alemmilta, vaan itsetunnon lähde kaikille. Terve itsetunto pohjautuu tunnistetuksi tuloon omana itsenä, ja aikuisella se tapahtuu kielen kautta. Suomen kansallisesta kohtalosta huolestuneet voisivat ulkomaailmalta sulkeutumisen ja sotilaallisten uhkakuvien rakentelun sijasta vaatia satsaamista suomalaiseen kulttuuriin. Jos maailmankulttuuri lakkaa olemasta Suomessa edustettuna ja tehdään vain sitä, minkä arvelaan täällä massamitassa kannattavan kansainvälisen työnjaon puitteissa, päädytään pian kaikkien kansallismielisten pelkäämään uhkakuvaan eli siihen, että on lopulta samantekevää, minkä kielinen tai hintainen työvoima puupellosta sellun raaka-aineet korjaa — ellei tehtävää sitten uskota japanilaisille teollisuusrobooteille. Riippumatta EU:iin liittymisestä tai liittymättä jättämisestä suomalaisten "eurokunto" tai kansainvälinen selviämiskyky riippuu siitä, että kaikki maailman tieteen ja taiteen merkitykset ovat edustettuna suomalaisella kulttuurialueella. Harvinaisia erikoistoimintoja, kuten tekniikan museota tai assyriologian professoria, voi pitää turhana päällekkäisyytenä — mitpä sellaisia meillä ylläpitämään, kun maailmalla on suuremmat resurssit. Mutta päädyimme varmasti banaalitasavallaksi tai pelättyyn asemaan laitapuolen B-valtiona, jos kaikkia merkityksiä ei voida ilmaista suomeksi ja muokata edelleen. Sen vuoksi on vastoin katugalluppeja tuettava juuri käyttäjämäärältään vähäisiä erikoistoimintoja, kuten kirjastojen kaukopalvelua, pieniä teatteriryhmiä tai erikoismuseoita ja jätettävä vähemmälle suuret laitostenot, järjestöjen pyörittäminen ja pelkästään järjestäjiensä kunnianhimoa pönkittävien kesätapahtumien pitäminen.

Rikas kansallinen kulttuuri on psykoanalyttisesti katsoen siirtymätila, jossa vieraana päällekaatuva maailma yhdistetään omiin mielikuviin ja jossa elämä tulee merkitykselliseksi. Jos kansallinen kulttuuri poistetaan, se on kuin poistettaisiin maapallon ilmakehä. Kylmä tai polttavan kuuma avaruus tappaisi elämän. On ymmärrettävää, että ihmiset turvautuvat muutos-paineissa kansallisvaltion antamaan narsistiseen suojakehikkoon — kansallisvaltion jäsenenä jokaisella on syntymäoikeus tiettyyn kunnioitettavuuteen toisin kuin yksilöllisessä kilpailussa anonyymeilla maailmanmarkkinoilla. Onnetonta sitä vastoin olisi, jos kansallissajattelu suuntautuu vieraita kulttuurivaikutteita

vastaan tai kulttuuria vastaan yleensä. Silloin kulttuuri on pettänyt tehtävässään muuttaa kaoottinen maailma mielekkääksi merkitysjärjestelmäksi, jossa voi yksilönä suunnistaa kuitenkin kuuluen yhteen muiden kanssa. Kulttuuri voi tuntua vain ulkoiselta sopeutumisvaatimukselta, tunkeilulta omaan rauhaan, jossa on voitu olla tyytyväisiä itseensä. Jos kulttuuri ei voi täyttää tehtävänsä suunnanantajana muuttuvassa maailmassa, sen sijaan astuu barbaria — symbolisen yhdenmukaisuuden vaatimus poliittisessa tai uskonnollisessa muodossa. Se ei ole enää yksilön väline liittyä maailmaan vaan yksilöllisyyden lopettamista maailman pelossa. Kulttuurimäärärahat voi toki leikata pois, mutta on hyvä muistaa, että kulttuurin jättämä tyhjiö täyttyy nopeasti. Maanpuolustusargumenttia mukailen: joka maassa on kulttuuri, oma tai vieras — oman mielen mukaan taipuvien merkitysten järjestelmä tai ulkoista sopeutumista vaativien, käsittämättömien pakkojen järjestelmä. Kumman kautta haluamme maailman kohdata?

*Juhlapuhe Väinö Tannerin Säätiön
apurahajuhlassa 12.3. 1994*